

TED ÉS A HOGY MI VOLT KÖZTE S KÖZTEM, NEM. Ezekben a versekben egy nagybeteg ember beszél: „Amikor elküldted ezeket a verseket, [...] // nem sejtetted akkor, hogy lassan vége, / hogy befejeződsz a nagy egészben, mint ez a fal, ott a mütön túl, / mint egy borda véres szála ismét megnyitott mellkasodban.” Vagy maga a kötet zárata: „A felejtés híve vagyok, a kitanult / testekből csak ez-az kell, csak ez-az marad ügyis, minden // erőfeszítés ellenére egy-egy szerv épülhet csak belém, / leginkább a tudó, érdekes módon mások tüdeje, / az egészszel, bár igyekszem, nem tudok mit kezdeni.”

Nem tudom, mit gondoljak. Van egy páratlan verseskötetünk, van élet, van irodalom.

Keresztesi József

Ő VOLT THIENEMANN

Thienemann Tivadar: *Az Utókor címére.*

Hátrahagyott életrajzi feljegyzések

Dávidházi Péter elő- és Koncz Lajos utószavával

Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 184 oldal, 2300 Ft

„Hogy magamról beszámoljak: lehetetlen elmondani életrajzomat.” Ezzel a mondattal kezdődik Thienemann Tivadar első önéletrajzi feljegyzése, melyben azokat a helyzeteket, pillanatokat vette számba, amikor csak „egy hajszálon múltott az élete”, s e háttér előtt bontakozik ki aztán a most közreadott szövegekből egy történesekben, kapcsolatokban kivételesen gazdag élet: ha nem is a teljes élet, de egy teljes élet. Noha a váltás és az emigráció külső eseményekben minden valószínűség szerint szegényesebb, hosszú időszakára csak ritkán és érintőlegesen tér ki életrajzi feljegyzéseiben (az olvasó csak Dávidházi Péter előszavából tudhatja, hogy a magyarországi karrierjét otthagyni kényszerült, nyelvet, szaktudományt váltó tudós egy kis College némettanáraként „egykor elkezdett munkáját minden addigimál tágabb vizsgálati fókusszal az ismeretlenségben is folytatta”), és az életpálya fényes pillanatokban – akadémiai tagság, Corvin-lánc stb. – bővelkedő első fele is csak fokozatosan ölt formát, és töredezetten jelenik meg, Thienemann egy olyan ember hangján beszél, aki öntudatosá tette az egész életét, meg tudta valósítani magát. Ez még csak nem is a vezérmotívuma életrajzainak

(minden hivalkodás, önelégültség és fensőbb-ségérzés nélkül beszél magáról): azok egyszerűen ebben a hangnemben íródtak. Talán ezért is szólhatnak még most is nagyot egy szemérmesebb – vagy szemforgatóbb – kultúrában.

A most közreadott életrajzi feljegyzések érdekesen példázzák, hogyan írhat valaki önéletrajzot az önmaga létével, megismerhetőségével, közölhetőségével kapcsolatos gyanúval számot vetve, ugyanakkor elkerülve az öngazolás, a magára vonatkozó igazság kisajátításának veszélyét is. Bár a második lehetőség Thienemann számára – aki belső parancsnak engedelmességet, bizott önmagában, és végig megőrizte magányos függetlenségét – nagyobb kísértést jelentett, az autenticitást aláásó gyanúról inkább csak tudott (a „gyanú filozófusait” bizonyíthatóan olvasta, sőt sokat forgatta); ezt jelzi, hogy autobiográfiáit nem terhelte meg a megírásra vonatkozó reflexiókkal. Joggal írhatta Dávidházi Péter: „Őszintesége valóban radikális, de nem eltökélten és magára kényszerítetten az, hanem a saját természetévé váltan, kérészetlenül, sőt olyan magától értetődő fesztelenséggel, hogy abban a pszichológus szakmai beidegződése személyes igényre vallóan, nagyvonalú lelki eleganciával működik.” (8.)

A kötet HÁTRAHAGYOTT ÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEK alcímmel jelent meg. Ezt akár úgy is lehet érteni, mintha elszórt, nem nyilvánosság elé szánt, nem „irodalmi” szövegeket, „forgácsokat”, „talált tárgyakat” adna közre a kiadó. Bár az ilyen dokumentumok státusa korántsem egyértelmű, hagyományosan úgy prezentálják őket, mintha nem művek lennének, hanem „maguk az élet», amiket nem kell megfejteni, mert értelmük magától értetődő, természetes”. A kötetben hátrahagyott feljegyzések címen valóban különböző (sőt olykor egyszerre több különböző) céllal, illetve más-más apropóból készült, néha nehezen behatárolható műfajú vegyes írások kaptak helyet. A gyűjtemény törzsét alkotó szövegeket viszont minden valószínűség szerint a kiadás reményében írta Thienemann. Valószínűleg gondolt rá, hogy egyszer talán valaki összegyűjti és kiadja a most közölt szövegeket: erre vall a bostoni hagyatékban külön lapon fennmaradt *Az Utókor címére* cím is. Hogy a leendő gyűjtemény, ha nem is összefüggő korpuszként, de összetartozó szövegek soraként képzelte el, azt jelzi talán, hogy van, amit bevallottan azért nem ír le újra, mert „máshol” – értsd: egy korábbi szövegében – már kifejtette (118., ill. 57–58., 109.). (Elképzelhető lett volna egy olyan kötet kiadá-

sa is, amely csak az ilyen, keresztivatkozásokkal „szentesített” szövegeket tartalmazza.) Más kérdés, hogy Thienemann az önéletrajz műfaját kétségkívül közelíteni próbálta a „hátrahagyott feljegyzések” státusához. Írásait a tudni akarás lehetőségeivel, illetve lehetetlenségével kapcsolatos mély belátás jellemzi: abban a meggyőződésben írta önéletrajzi feljegyzéseit, hogy az én – ha egyáltalán – az elvétésekben, következtetlenségekben nyilatkozhat meg.

Önéletrajzi jellegű írásaiban Thienemann vagy a „free association” módszeréhez folyamodott – a Harvard Körben tartott előadásban, de sokkal később a MARGITSZIGETI NAPLÓ-ban is: „*leírom gondolataimat, összevisszaságban, ahogy épp eszembe jutnak*” (115.), „*Ha elég sokáig beszél az ember, előbb-utóbb magáról kezd beszélni*” (19.) –, vagy szisztematikusan analizálta magát – mint például a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ben (bár az analízis nem igazán a szemünk láttára zajlik, Thienemann inkább csak leírja annak eredményét, vagy annak eredményeként ír önmagáról). Mindkét elszánás kicsit fából vaskarika, de ugyanaz a szándék vezeti az önéletrajzíró: a szabad ötletekben kiadja, kiszolgáltatja, a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ben teljesen átvilágítja, transzparenssé teszi magát. Sőt tulajdonképpen a harmadik csoportot alkotó inkább arcképcsarnokszerű önéletrajzi írásokban is ugyanez a szándék tapintható ki, ehhez a formához is a felismerés vagy meggyőződés vezethette el Thienemannt, hogy közvetlenül csak másról, másokról szólva vallhat magáról.

A mostani gyűjteményben inkább életrajzként, mint önéletrajzként vannak prezentálva a szövegek. Thienemannt belső szükség hajtotta – szerette volna, ha túléli, amit ír; saját maga megfogalmazásának a vágyán kívül közlési vágy is munkált benne, melybe más motívumok is keveredtek, például (ritkábban) az öngazolás, illetve (gyakrabban) az általa tisztelt személyeknek való igazságszolgáltatás szándéka. A közreadás módjában viszont inkább a dokumentálni, illetve felfedni, megmutatni, talán még rehabilitálni is vágyó, a szerzőéhez képest külső akarat érvényesült. A szerkesztés e sajátosságai mellett és azzal szemben is fel lehet sorakoztatni érveket.

A kötet szerkesztése sajátos személyes logikát követ, egyben érthető módon a könnyebb olvashatóság, jobb áttekinthetőség szempontját érvényesíti. Thienemann önéletrajzi jellegű írá-

sait barátja, dr. Koncz Lajos rendezte sajtó alá, aki a bostoni években a háziorvos szerepét is ellátta az idős tudóstanárral. Koncz Lajos nagyon fontos szerepet játszott a bostoni magyar emigráció megszervezésében és az emigráció történetének feltárásában. Szerkesztésében már számos kötet jelent meg; külön is kiemelném a „NEM SEMMISÜLT MEG...” címűt, amely dr. Bakay Éva kiváló neuropszichológusnak állít emléket (Bostoni Magyar Intézet, 2007). Az UTÓKOR CÍMÉRE utószavában Koncz Lajos röviden összefoglalja kapcsolatuk történetét. Mielőtt összeismerkedtek, még csak nem is hallott Thienemannról, s ahogy az évek során elmélyült a kapcsolatuk, elsősorban tőle magától kapott képet a múltjáról. MENJ, VÁNDOR című könyvében Dávidházi Péter idézte Koncz Lajos egyik hozzá írott levelét, amelyből kiderül, Thienemann az emigrációban legszívesebben Magyarországról beszélt fiatalabb barátainak, főleg „*a magyarországi irodalomtörténeti, filozófiai műltről szeretett beszélni*”. Végrendeletében Thienemann Konczra hagyta a dolgozósorozatában található „*könyveket, kéziratokat és az írógépet*”. Joggal érezhette úgy Koncz Lajos, hogy a dobozokban talált kéziratok kiadásával tartozik Thienemann emlékének. A kötet egészen érezhető, milyen lehetett közlőről ismerni Thienemannt, mennyire más az értelme, értéke, jelentősége sok mindennek, ha valaki személyesen is ismerhette őt, s nem „csak” a műveit olvasta. Mintha a kötet írásaiban az elsőül választott (időben is legkorábbi) Harvard körös beszéd folytatódna, melyre Koncz Lajos kezdeményezésére került sor annak idején, s amelyet példaszerűsége (címe: „...NEM LELÉ HONJÁT A HAZÁBAN”) és a formából is fakadó elevensége (nagyon érdekes szöveg, a maga asszociatív ugrásaival, kifáradásaival) emel a kötet elejére: az önéletrajzi feljegyzések többsége ugyanis azt a képzetet kelti, mintha (bármily paradox) Thienemann magának diktált volna; mindenesetre olyan szövegekről van szó, melyeket szinte a szerző hangját hallva, dikcióját érzékelve olvashatunk.

Más szempont is befolyásolhatta a szerkesztést. A most közölt önéletrajzi vázlatoknak köszönhetően végre képet kapunk a pálya elejéről. Thienemann életének első ötvenöt évéből, emigrálásáig, alig maradt fenn személyes dokumentum (saját elmondása szerint – legalábbis az egyik verzióban – egy kofferrel lépte át a határt, amikor eldöntötte, hogy végleg elhagyja az or-

szágot), levelei, előadásai, vázlatai stb. elvesztek. Akkori személyéről nem nagyon tudhatunk semmit első kézből. Így – még ha kritikával is kezelendő, amit ír – az is felértékelődik, amit most „utolsó kézből” tudhatunk meg róla.

Harmadikként az olvashatóság szempontját kell említeni. Koncz Lajos szinte hagiografikus tisztelettel fordul Thienemann felé, szeretett volna mindent megosztani az olvasókkal, mindent integrálni a kötetbe. Másrészt – érzékelve a szövegek sorának, illetve az egyes szövegeknek a töredezettségét – érthető módon szerette volna, ha az olvasó minél előbb megismerkedik az élet tényeivel, összefüggő folyamatában az étellel, főleg, mert – mint már említettem – elsősorban az akkori időszakról szóló, a személyes beszélgetéseiket visszaidéző, mintegy azok sorát folytató híradásnak tekintette a kötetet. Leleménye folytán egy „*többé-kevésbé összefüggő, egyes motívumait több változatban is lepergető önéletrajz bontakozik ki az olvasók előtt*”. (6.) Az élet időrendjének érdekében egy ponton szükségesnek látta megbontani a szövegek időrendjét – így viszont a szerkesztés némileg háttérbe szorította a szerző motivációját, ezáltal pedig maguk a szövegek mint megnyilatkozások veszítettek személyességükből.

Számomra a szerkesztésben is kitapintható rehabilitáló szándék a legproblematikusabb. Nem azért, mintha a filológiai hűség kárára érvényesülne: a hagyatékban kétségkívül az arcképcsarnok jellegű szövegből van a legtöbb, ezek a leghosszabbak is. Leggyakrabban ebbe a formába torkolltak Thienemann önéletrajz-kísérletei, és a ránk maradt utolsó szövegek is ezt a mintát követik. Szemben például a Lukács-archívumnak írt levéllel vagy Thienemann-nak unokahúga látogatásáról készített privát feljegyzésével, ezeket az írásokat nem csak az hitelesíti, hogy a nagy tudós, Thienemann hagyta hátra őket: magukból a szövegekből derül ki, hogy szerzőjük valaki volt a világban (más kérdés, hogy ezek a feljegyzések ugyanúgy bővelkednek intim részletekben, csak ez esetben Thienemann nem magáról, hanem azokról oszt meg velünk intimitásokat, akikkel „élete összeszövődött”; éppen, mert kivételesen mély, szoros kötelékekről volt szó). Az ilyen típusú szövegek akár arra is alkalmasak lehetnének, hogy Thienemann *ismét* elfoglalhassa méltó helyét a magyar kultúrában. Utószavában Koncz Lajos – száműzött herceghez hasonlítva Thienemannt

(151.) – hangot is adott ennek a reménynek. A gondot ott látom, hogy a most közölt önéletrajzi feljegyzéseknek éppen ez a típusa a legproblematikusabb, s talán ezeknek az írásoknak a középpontba állításával (azaz inkább középpontban hagyásával) tesszük a legkevésbé jó szolgálatot Thienemann „ügyének”.

A kötet a már említett időben első Harvard körös előadással (1981. 11. 8.) kezdődik, amely a „...NEM LELÉ HONJÁT A HAZÁBAN” címet kapta. Ezt követi a BAD HALL-I NAPLÓ (1983. 07.). A SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET (1983. 11. 24.) az első szöveg, amelyben Thienemann valóban a bölcsőtől követi végig élete alakulását, a teljesség igényével (noha az írások többségéhez hasonlóan ez is megszakad). Ez a szöveg leginkább a curriculum vitae műfajába sorolható. Ezt követi a MARGITSZIGETI NAPLÓ (1984. 05.), majd a SOKAT BESZÉLNEK MANAPSÁG... (1984. 05. 10.) kezdetű írás, végül ugyanarról a napról egy rövid életrajzi feljegyzés (amely lényegében a feleségéről szól). A FÜGGELÉK-be került az ÉLETRAJZI BESZÁMOLÓ (1982. 12. 26.), amely pedig időben a második, valamint az 1983. 06. 23-án a Lukács-archívumnak írt rövid levél, amely kicsit kilóg a kötetből (noha kapcsolódik a MARGITSZIGETI NAPLÓ-hoz, melyben Thienemann már elemezte Lukács gondolati pályáját).

A Harvard Körben tartott előadás szigorúan véve nem életrajzi feljegyzés, mégis joggal került a kötetbe, sőt a kötet elejére. Thienemann érezhetően nagyon örült ennek a felkérésnek. Először arról beszél, hogy a magyar emigránstudat határozza meg egész életét; majd ugrik egyet, és megvallja, hogy tulajdonképpen már hazájában is előkelő idegenként élt, „külföldit játszott”, majd újabb hirtelen váltással sorolni kezdi a példákat, hogy az emigrációban mindenki megváltozik, kifordul magából: híres embereket említ, Rákóczi, Kossuthot, Gobineau-t. Mire azonban eljuthatna magáig (a várakozást mindenesetre sikerül felkeltenie), érezhetően elfárad, és először hangzik el az önéletrajzi feljegyzésekben később is felbukkanó „*Már eleget beszéltem magamról*” mondat. A beszédet gyorsan lezárja Zilahy Lajos egyik jelképesnek érzett versével. A szöveg dadog – de ez talán inkább csak a fizikai fáradtságnak tudható be: Thienemann írásban nyilván és láthatólag jobban tudott gazdálkodni az erejével. A példaként felhozott személyekkel ellentétben Thienemann minden jel szerint megőrizte az integritását.

Thienemannt nem fűtötte harag elhagyott hazája ellen, önéletrajzi feljegyzéseiben legfeljebb egyes személyekről ír megvetően – végül is akiről szót ejt, mind árnyak már –; rossz érzés is mintha leginkább azért lett volna benne, hogy hálátlannak tűnhet hazájával szemben. Ha az emigrálásáról kérdezték, legtöbbször azt a választ adta, hogy a kommunisták, illetve a kitelepítés elől ment el (ezenkívül családi oka is volt távozásának – holland nevelt fia már Hollandiában tartózkodott, ott képzelte el a karrierjét), de, ahogy mondja, ez csak féligazság volt: úgy érezte, otthon már mindent elért, más irányt keresett gondolatainak, tovább akart menni, nem akart megrekedni. Döntése helyességében (vagy legalábbis elkerülhetetlenségében) csak megerősítette, hogy mint a beszédben megidézett Schlemel Péternek, az ördög a lelkét kérte volna cserébe az árnyékáért, azért, hogy hazamehessen.

A fél évvel később született első ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS – amely tehát a keletkezés időrendjét megbontva, a kötet végére, a függelékebe került – látszólag nem erről szól, valójában ebben is megújulási képességének titkos rúgóiról, a megrekedés halálos voltáról vall Thienemann. Ez az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS alighanem egy levél, melyet karácsony második napján írt (bár a megszólítás lemaradt). Siet vele (ez nem csak a szöveg megmunkáltságán látszik, mondja is), igyekszik gyorsan befejezni, illetve addig írja, míg felesége haza nem ér. Mintha titokban írná, mintha rejtegetni való volna: talán mert ez a szöveg számvetési, aki írja, felkészült a halálra. Az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-t az értelmesen leélt élet bizonyossága – és a mindenkit túlélő aggastyán elégtételérzése hatja át. Ebben az életrajzi beszámolóban Thienemann azokat a kritikus pontokat veszi sorba, amikor egy hajszálon múltott az élete: első világháborús sebesülés, második világháború (gestapós üldözés, NKVD-fogság), emigrálás, amerikai kórház. Azonban a szöveg néha észrevétlenül más irányt vesz, és Thienemann már olyan pillanatokról ír, amikor holtpontra jutott az élete. A leghalálosabb fenyegetésnek a megrekedést, a szélárnyékba kerülést érezte. Többször is eltűzelve maga alól a hajót, csak hogy kikerüljön ebből a bénító állapotból. Néha pedig csak – maga alkotta kifejezéssel – az „élet mechanikája” segített. Például akkor is, amikor már eldöntötte, hogy Hollandiából Amerikába akar emigrálni: „*Hadd mondjak el egy*

humoros történetet. Temérdek levelet írtam, és mindig valami negatív válasz jött. A helyzet Hollandiában kezdett reménytelen lenni. Volt Amsterdamban egy idős javasasszony, mondtam, ezt megkérdezem soromról. Verám tiltakozott, mikor úgyszincs pénzünk, ilyen marhaságra mért költünk. Ronda, csúnya, szagos asszony volt. Kérte fényképemet. A képet nézte, nem engem, sokáig. Végre megszólalt: »Egy hét múlva meghívást kap Amerikába. Ott nem fog sok pénzt keresni, de boldog lesz.« – Telt a hét, utolsó nap is megjött a posta – semmi, semmi hír. Jó Verám mondta, most beláthatod, hogy mit ér a javasasszonyod. Este öt óraker express levél érkezett, hogy jöjjenek a Gordon College-ba, Bostonba tanítani németet. Ez pedig úgy történt, hogy írtam fűnek-fának, és valamelyik »Teacher Agency« délen, a többi agencykkel karöltve csinált egy összesítő listát, kb. száz nevet, kik szeretnének Amerikába jönni, és ezt a listát küldték széjjel college-eknek. Dean Goddard a Gordon College-ból találmorra kipécézett egy nevet a sok közül – német név, jó lesz némettanárnak. Később bevallotta nekem, ha tudta volna, hogy »over-educated« vagyok, nem hívott volna meg, a college-nek nincsenek nagy igényei a tudományokat illetően, csak jó, hívó keresztény tanárokat keresnek.” (147.)

Jó fél évvel később született első hosszabb önéletrajzi kísérletében, a BAD HALL-I NAPLÓ-ban Thienemann ugyanott folytatja, ahol az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-ben abbahagyta, mintegy újra felveszi annak az írásnak a fonálát. Az első bejegyzés apropóját az adja, hogy Thienemann a gyógykezelések szüneteiben a SÖTÉTSÉG DÉLBE-N-t olvasgatja. Feltörnek benne az emlékek, és ugyanazokat a veszélyes helyzeteket veszi sorra, melyekről az ÉLETRAJZI FELJEGYZÉS-ben már szót ejtett. Az első bejegyzés a „*minél nagyobb a veszély, annál nagyobb az élniakarás*” mondattal zárul. Csak a harmadik naptól vált Thienemann, meglehetősen hirtelenséggel, és ettől kezdve írásának vezérfonala a magyar szellemi élet vezéralakjainak bemutatása lesz, azoknak az elősorolása, akik „*életével összeszövődtek*”. Ez a forma marad uralkodó egészen a SZELLEMTÖRTÉNETI ÖNISMERET-ig, amelyben inkább magáról ír, de már összeszedetten, a curriculum vitae-k mintáját követve. Fél évvel később megint egy inkább arcképcsarnokra emlékeztető szöveg következett, és legutolsó írásában is kortársai között helyezte el magát. Ez a SOKAT BESZÉLNEK MANAPSÁG... kezdetű töredék abból a szempontból is érdekes, hogy az idős tudós mentális állapota, tudatműködése és munkamódszere is megmutatkozik benne

igaz is; de Thienemann mintha nem elégedett volna meg azzal, hogy szemléletes *szellemi* formát talált, amellyel önmaga és mások számára bizonyíthatta senki mással fel nem cserélhető voltát. Ami szellemi embernél ritka, életében és önéletrajzi feljegyzéseiben tisztán artikulálódik egyfajta szociáldarwinista meggyőződés. Thienemann nagyon gyakran él biológiai metaforákkal és párhuzamokkal – kiválasztódás, termékenység/terméketlenség, túlélés, átörökítés –, ami megtévesztő is lehet, ugyanis a tisztán racionális embert, aki a nyereség maximalizálására tör, inkább csak segédegyenesként használta sorsa alakításához és önéletrajza megírásához. Jelképes apróság: fontosnak tartja megemlíteni, hogy az egyetem külön íróasztalt készítettett a számára (neki a legimpozánsabbat), de azt is, hogy soha egy sort ott nem írt (22.). Hogy életvezetésének ez a sajátossága ennyire kidomborodik a feljegyzésekben, azzal is magyarázható, hogy az önéletrajz is írja az önéletrajzíró; könnyen belátható, hogy így lehet különösebb komplikációk nélkül megírni egy olyan életet, amelynek egy szubsztanciális én áll a középpontjában, főleg, ha az önéletrajzíró egyszerűsített kortársainak, generációjának közös sorsát is be akarja mutatni.

Még ha eszébe sem jut takargatni, amit a többség inkább tagadna (például, hogy kezdettől Petz Gedeon székére tör, kitörölhetetlen betűkkel íróasztalára írta, professzora hogyan haladt előre tudományos pályáján), és bár amint elérte, amit akart, mindig hátra is lép, ez még nem teszi rokonszenvesé; annál inkább az ebben a küzdelemben kiélesedett tekintet, amely minden iránt közönyösnek látja és mutatja az életet, és felismeri a minden létezőben jelen lévő szenvedést. Bár az is lehet, hogy ebben is csak egyfajta automatizmus működik: az „*élni akarás*” mellett meg kell jelennie annak, amin úrrá kellett lennie, pontosabban, amin neki, aki jó csilglatat alatt született, sikerült úrrá lennie, sok más embernek viszont nem.

Az önéletrajzok egyik legemlékezetesebb részlete a Gragger Róbertről írott pár sor, aki fiatalon meghalt agytumorban, aki – milyen jellemző Thienemannra a megfogalmazás! – „*felémésztette magát*”: halálos ágyához egy tizenhatodik századi feszületet kért a Nemzeti Múzeumból, amit nagyon szeretett, egyik szeretője a telefonfülkében elajult, amikor megtudta a hírt (39.). Igaz, ez a részlet talán a teljes termé-

szetességgel odabiggyesztett zárósorok miatt is olyan „felejthetetlen”: „*Temetésére kiutaztam. A temetés után Becker lakásába invitált egy italtra.*”

Mégsem volna egészen méltányos ezzel lezárni az ismertetést – főleg, mert Thienemann ismerte a céltalanság boldogságát is, csak ez önéletrajzi feljegyzéseiben alig tematizálódik (ami nagy kár). Szerb Antal írta, hogy száz éven át aszerint értékelték az embert, mennyire sikerült Goethére hasonlítani. Thienemann esetében, hogy úgy mondjam, a *hasonlóság* nem megítélés kérdése. Babits híres mondatán kicsit igazítva: Aki igazán önmaga tudott lenni, az Goethével testvér.

Jegyzetek

1. Erről I. Z. Varga Zoltán: BABITS *BESZÉLGETŐFÜZETEI* ÉS AZ ÖNÉLETRAJZI TÉR. In: „NEM HASZNÁL SEMMI CSAK RÖVID IDŐRE”. A *Szépliteraturai Ajándék* különszáma, Pécs–Szeged, 2000. 9–10.
2. Az OSZKK-ban található anyagban ugyanez a cím egy sárga mappán olvasható (FOND 152). Sajnos az anyag rendezetlen, de nem *teljesen*, ezért lehetetlen megállapítani, eredetileg mely szöveg(ek) lapult(ak) benne. Amikor Thienemann a hetvenes évektől haza-hazajárt, hagyott letétben személyes dokumentumokat a Széchényi Könyvtárban, s köztük voltak a most közölt életrajzkezdemények is (többségük fénymásolat).
3. Dávidházi Péter: MENJ, VÁNDOR – SWIFT SÍRFELIRATA ÉS A HAGYOMÁNYRÉTEGZŐDÉS. Pro Pannonia, Pécs, 2009. 164.
4. Szép egybeesés, hogy a Pannónia könyvek IRODALMUNK FORRÁSAI elnevezésű sorozatának – egyébként annak idején itt jelent meg a *Minerva* repertóriuma is – egy írógép a logója: az írógép mint szimbólum Zilahy Lajos versére utalva szerepel a Harvard Körben tartott előadás végén, melyből az is kiderül, hogy Thienemann az emigrációba is magával vitte kedves írógépét.
5. A kötetből sajnos nem derül ki, hogy ezt a címetémát Thienemann választotta-e, vagy Koncz Lajos.
6. Fura módon mástól sem: a kevés forrás egyike Szentkuthy Miklós *FÁJDALMAK ÉS TITKOK JÁTÉKA* című könyve, melyben az 1931-es nemzetközi irodalomtörténeti kongresszus kapcsán ír Thienemannról, illetve Darvas Iván visszaemlékezése egy orosz nyelv-könyv kapcsán néhány éve a *Népszabadság*ban.
7. Akkori *gondolkodását* ezekből a szövegekből biztosan nem lehet egyértelműen rekonstruálni, inkább

Thienemann időskori gondolkodásáról, illetve tudatműködéséről alkothatunk képet. Pedig erre nagy szükség volna, hiszen Thienemann viszonylag kevés számú publikációt jegyzett (melyek egy része ráadásul korábbi műveiből készített kollázs, zanza vagy palimpszeszt), és ezeknek az ambivalens megfogalmazásokban, sőt önellentmondásokban bővelkedő szövegeknek az értelmezése komoly kihívást jelent. Egy példa: „*De volt ismeretlen, kiadatlan, értékes anyag is. A kiadatlan anyagból most különösen egy részletre emlékszem. Goethének egy szinte jelentéktelennek látszó pár szavas levélkéje Frau von Steinhez. A levélke kiadatlan volt, rövidsége miatt úgy látszik elkerülte a szakértők figyelmét. Pedig ez a pár soros írás rendkívül fontos dokumentum. Goethe Karlsbadból küldte Frau von Steinnek, aki plátói szerelme volt. Ez a levélke szakítás volt. Goethe titokban, senkinek sem szólva, incognito Karlsbadból megszökött Olaszországba. Italienische Reise. Mégis hogy adta tudtul szökését Frau von Steinnek? Hívósen, mondhatnám szívtelenül. Azt írta e pár sorban, hogy elmegy (nem mondta, hová) »damit ich der Erde näher komme von der wir genommen sind« [hogy közelebb kerüljek a földhöz, amelyből vétettünk]. – Ez magyarul azt jelenti, hogy elege volt a weimari rokokó udvartartás ceremóniás életéből, aminek szükségszerűen részese volt – és természetesen, ősi, »down to earth«, normális életforma után vágyódik. Mai pszichológiai belátásom szerint ez azt jelenti, hogy a plátói szellemi kapcsolat után normális, egészséges, szexuális partnert keres, mert Frau von Stein, krónikus méhgyulladásával, ennek nem volt nevezhető. Weimari Frau von Stein nem titkolta fölháborodását.*” (95.) Thienemann BRIEFE AUS DER GOETHEZEIT című tanulmányában (*Ungarische Rundschau*, 1913. 823–858.) idézte a levelet, de a hozzá fűzött rövid kommentárjában semmi ilyesmire nem utalt. Persze elképzelhető, hogy ekkor még jobban ügyelt arra, hogy betartsa a határokat, főleg, hogy az egyetemi előrelépést is szolgáló filológiai dolgozatról van szó (hogy magánéletében nem volt prúd, ami megint csak visszaemlékezéseiből tudható, az ebből a szempontból nem mérvadó). Ilyesfajta példát hoz Havasréti József is: A „POÉTIKAI KÖZVETÍTÉS” KONTEXTUSAI THIENEMANN TIVADAR ÉS MARÓT KÁROLY ÍRÁSÁIBAN. *Helikon*, 2008/2–3. 146–147. Megítélésem szerint sok mindenre inkább a tudományos pályán általa elindított fiatalok az ő bábáskodásával született műveiből (például Lengyel Béla a főleg Halász Előd könyveiből) következtethetünk.

8. Az önéletrajzi feljegyzések tanúsága szerint ez esetleg már korábban foglalkoztathatta. Gagger Róbert kapcsán írta: „*Emlékszem, egyszer azt kérdeztem tőle: Itt Berlinben már mindent elértél. Mit fogsz még csinálni? Azt válaszolta: Amerikába megyek. Megszervezem az amerikai magyarságot és az amerikai magyar kultúrát és tudományt.*” (39.)

9. Thienemann e kijelentését szövegkörnyezetéből kiragadva teszi szóvá Miskolczi Ambrus: SZELLEM ÉS NEMZET. Napvilág Kiadó, 2001. 71.

10. Ezt a mozzanatot Dávidházi Péter is kiemeli (8.): „*Vajon manapság [...] hányan volnának hajlandók ilyesmit akár csak maguknak bevallani, nemhogy papírra vetni.*” Én érzek némi keresettségét, túlzást a történet előadásában. Máshol azzal indokolja törekvése helyességét, hogy Petz Gedeon természetén epigon volt – jellemző módon fontosnak tartja megemlíteni, hogy impotens volt –, mások elől foglalta el a helyet, akik méltók lettek volna ehhez a pozícióhoz. (89.)

Balogh Tamás

„UTÓPIA NYELVE EZ, VAGY HA NEM, HÁT NAGYON ÚGY HANGZIK”

François Rabelais: *Pantagruel*

Gulyás Adrienn fordítása

Osiris, Diákkönyvtár, 2010. 240 oldal, 980 Ft

Egy új Rabelais-fordításról nem beszélhetünk anélkül, hogy ne „sajnálkozzunk” azon, hogy Rabelais milyen sokáig (talán mind a mai napig) nem vált részévé a magyar olvasó világirodalmi tájékozódásának.

François Rabelais „mindenevő”, bölcs óriásokról szóló öt könyve, ez a satirikus humanista enciklopédia, különös és mulatságos lovagregény-paródia természetesen számos fordítási nehézséget felvet. De hát a Shakespeare- és Dante-fordítások is szolgálnak nehézségekkel – igaz, másféllel –, ám ezek a fordítások mégiscsak a magyar irodalmi emlékezet részei lettek. Vajon akkor Rabelais miért maradt nálunk mindvégig kicsit idegen? Miért nem sikerült nekünk, magyar olvasóknak érintkezési pontot találnunk ezzel a művel?

Pedig Rabelais „meghonosításával” próbálkoztak már ófrancia irodalomban jártas professzorok (Süpek Ottó), alanyi költők is (Faludy György), nagy reményű, a műfordításba épp csak belekóstoló fiatal fordítók (Kemény Katalin) is. A nagy étvágú óriások kalandjaiból született már színpadi mű (Thália Színház), tündérmese-átírat (Komor András), átköltés, filológiaiag hű, archaizáló vagy éppen modern nyelven megszólaló fordítás. Megjelentek belőle részletek, és megjelent – mégpedig többször, többféle megközelítésben – a teljes mű is. Most Gulyás Ad-